

# Klió 2001/2.

## 10. évfolyam

### **Olasz történelmi enciklopédia (XIX–XX. század)**

Rendhagyó vállalkozásba fogott a tudományos könyvkiadásban főszerepet játszó Laterza Kiadó, amikor elhatározta, hogy az egyesült Olaszország utóbbi csaknem másfél évszázadának történetét enciklopédikus formában feldolgozva tárja olvasói elé.

Minden bizonnyal nehéz dolguk volt a vaskos kötet szakmai körökben jól ismert és elismert szerkesztőinek, *Bruno Bongiovanni* és *Nicola Tranfaglia* torinói történész professzoroknak, amikor arról kellett dönteniük, hogy milyen szócikkek kerüljenek be vagy maradjanak ki az összefoglalóból. A végeredményen az a törekvés látható, hogy egyaránt helyet kapjanak a gazdaság, a társadalom, a politika és a kultúra legfontosabb fejezetei. A kronológiai határok kínálták magukat: 1861-től, az egységes Olaszország megalakulásától az 1990-es évekig.

Összesen 83 szócikk, pontosabban inkább tudományos esszé készült 73 szerző, szakterületük legjobbjai tollából. Az egymást abc-rendben követő szócikkek többsége felöleli az egész korszakot (a mezőgazdaságtól az egészségügyig, a népességtől az emigrációig), néhány azonban szükségszerűen időben behatárolt (nemzeti egyesítés, történelmi jobboldal és baloldal, első és második világháború, korporativizmus, gyarmatosítás, fasiszmus stb.). A szerkesztők, a belső egyensúlyra is törekedve, összesen tizenegy meghatározó személyiség rövid portréját helyezték el a kötetben. Ennek megfelelően külön szócikket kapott Camillo Benso di Cavour, Francesco Crispi, Benedetto Croce, Alcide De Gasperi, Giovanni Gentile, Giovanni Giolitti, Antonio Gramsci, Aldo Moro, Benito Mussolini, XII. Pius pápa és Filippo Turati. Ahogy az a névsorból is kitűnik, a szerkesztői szándék nem minden esetben egyezik meg az olasz történelmi hagyomány rangsorolásával, hanem sokkal inkább arra helyezi a hangsúlyt, hogy minden korszak képviseltesse magát legemblematikusabbnak tartott személyiségén keresztül. Ez ad magyarázatot arra is, hogy nem kizárólag politikusok portréi kerültek a kötetbe, hanem például több filozófus is helyett kapott benne. A politikai pártok meghatározó szerepet játszottak az olasz történelem vizsgált időszakában, a szócikkek között mégsem találjuk meg ezeket. Az egyes pártok helyett ugyanis a következő meghatározások olvashatók: kommunisták, kereszténydemokraták, liberálisok, radikálisok, republikánusok és szocialisták. Ez a megközelítés is azt a célt szolgálja, hogy a mintegy százötven év különböző jelenségeit egészében és folyamatában láttassák a szerzők. A gazdaság (mezőgazdaság, ipar, telekommunikáció), társadalom (polgárság, középosztályok, parasztság, vállalkozók, értelmiségiek, olasz nők, társadalmi mobilitás, munkások), politikai berendezkedés és intézményrendszer (közigazgatás, börtönök, alkotmányok, választási rendszerek, bírók, oktatás, katonaság, rendőrség, egészségügy, szakszervezetek, politikai rendszerek stb.), kultúra (művészetek, mozi, könyvkiadás, újságok, irodalom, nyelvek és dialektusok, tudomány és technológia, színház és opera) és egyéb területek (egyház, család, sport stb.) mellett találkozunk olyan szócikkekkel, amelyek a felsoroltakkal ellentétben – kizárólag, illetve fokozottan csak Olaszország esetében tárgyalhatók. Ide tartozik mindenekelőtt a „Mezzogiorno” (Dél) szócikk, amely az évszázados Észak–Dél probléma okán nyer értelmet, vagy a „Mafia”, így, többes számban, ugyanis a szicíliai maffia (mafia vagy Cosa nostra) mellett kitér a nápolyi (camorra) és a kalabriai ('ndrangheta) szervezett bűnözés történetére is. Az enciklopédiát kézbe vevő olvasót segítik a szócikkek közötti utalások, az egyes témákat követő válogatott bibliográfiák pedig az esetleges további tájékozódáshoz nyújtanak támpontot.

Reménytelen vállalkozás lenne e rövid ismertetés keretében mind a 83 szócikkre kitérni, ezért most részletesebben csak az egyik legérdekesebbnek tűnő témával foglalkozom, amely a Történetírás és periodizáció címet viseli, szerzője pedig a kötet egyik szerkesztője, *Bruno Bongiovanni*.

Mikor kezdődik Olaszország története? Ez olyan megkerülhetetlen kérdés, amely már számos vitát váltott ki, és először igazán az 1920-as években, a fasiszta rendszer kiépülésekor vetődött fel. *Gioacchino Volpe*, a neves középkorkutató szerint a XI. században, ugyanis a nem csupán városi, hanem egyben nemzeti polgárság kialakulásával ekkor formálódik ki az olasz nép mint spirituális egység tudata. Szinte ezzel egy

időben jelent meg egy ettől gyökeresen eltérő nézet: Benedetto Croce teóriája. A liberális filozófus-történész Olaszország történetének kezdetét 1860-ra tette, mivel ekkor született meg az olasz állam, és Olaszország története, szerinte, nem lehet más, csak az egységes Olaszország története. Sőt Croce később még ennél is tovább ment: 1871-től indult ki, mondván, csak ettől, Róma elfoglalásától és fővárossá válásától kezdve lehet beszélni a végleges egységről. (Ezt a felfogást tükrözi az 1928-ban megjelent történeti összefoglalójának már a címe is: *Sloria d'Italia dal 1871 al 1915.*) Ezek a nézetek a későbbiek során is hatással voltak a történetírókra. Nem úgy két másik, egyértelműen propagandisztikus célzatú felfogás, amelyek a fasizmus bukásával, illetve a monarchia megszüntetésével elveszítették bázisukat. A hivatalos fasiszta történetírás ugyanis összekötötte az antik Római Birodalom és a duce „olasz birodalmának” történetét, míg a monarchisták egy része II. Viktor Amadeus piemonti király által a franciák felett 1706-ban aratott győzelemtől számította Olaszország történetét.

A kezdet kérdéskörének vizsgálata után Bruno Bongiovanni arra a nem kis feladatra vállalkozik, hogy a modern Olaszország történetének periodizációját adja. A felvázolt korszakolás szerinte „az egyik legelterjedtebb, még akkor is, ha vitatott”. Íme a főbb korszakok és ezeknek az esetleges további belső felosztása: 1796-1861: a risorgimento, az olasz egység előkészítésének időszaka, „az Itáliák korszaka, amelyek Itáliává szeretnének válni” („jakobinus három év”, Napóleon uralma, restauráció, az 1848–1849-es forradalmak, „a felkészülés évtizede”, függetlenségi háború, Dél „forradalmi” háborúja, területi-politikai egyesítés); 1861–1871: a liberális olasz állam kiépítése (a történelmi jobboldal kormányzásának első szakasza); 1871–1915: a liberális korszak (a történelmi jobboldal kormányzásának második szakasza, a történelmi baloldal kormányzása, a századvég válsága, a Giolitti-korszak); 1915–1922: a liberális állam válsága (az I. világháború, a „vörös” két év, a „fekete” két év); 1922–1943: a fasizmus; 1943–1948: az ellenállás és a demokrácia kezdete (nemcsak kronológiailag, hanem földrajzilag is tagolható: a szövetségesek által ellenőrzött, monarchista Dél és a németek által megszállt, fasiszta Észak, majd a pártok és a tömegdemokrácia évei); 1948– köztársaság (centrizmus a kereszténydemokraták abszolút többségével, balközép kormányzás a kereszténydemokraták relatív többségével, az olasz gazdasági csoda az Észak és Dél közötti gazdasági különbség felerősödésével, a terrorizmus évei, a „pentapartito” kormányzása, a Craxi–Andreotti irányítás fénykora és gyors hanyatlása, a pártok uralmának válsága, és a mindenre kiterjedő politikai-üzleti korrupció lelepleződése, új köztársasági-alkotmányos berendezkedés keresése).

Az előkészületeket, tehát a risorgimentót nem számítva, három nagy korszak különböztethető meg: a liberális, a fasiszta és a köztársasági. Bizonyos történészi megközelítés számára a fasizmus Olaszország modernkori történetének központi korszakává vált, mondván, ez rávetette árnyékát a liberális és a köztársasági korszakra egyaránt. A történészek egy csoportja ugyanis bűnrészességgel vádolta a liberális korszak vezetőit és intézményeit, amiért a fasizmus hatalomra kerülhetett, mások pedig a köztársasági időszak demokráciájának gyengeségeit vezették vissza a fasiszta örökségre. Ezzel szemben *Benedetto Croce* már 1944-ben másként értékelte a fasizmus helyét. Az immár idős nápolyi filozófus szerint a fasizmus „történelmi zárójel” volt Olaszország történetében, az egyik legtragikusabb időszak, de nem szennyezte be a megelőző liberális korszakot, és nem is tette lehetetlenné ennek újjászületését a közeljövőben. Croce számára mindig is csak liberális Olaszország létezett.

A fasizmus értékelése, érthető módon, állandó témát jelent az olasz történetírásban. *Renzo De Felice*, a fasizmus történetének egyik legavatottabb kutatója és ismerője *Interpretazioni del fascismo* (1969) című könyvében az olasz fasizmus három alapvető olvasatát különbözteti meg. Az egyik nézet szerint, amelynek megalapozója az 1926-ban Párizsban elhunyt *Piero Gobetti* volt, a fasizmus az egyesítés során és a rákövetkező évtizedekben elkövetett hibák betetőzése volt. Croce liberális olvasatában, ahogy éppen az imént láttuk, a fasizmus „zárójel” Olaszország történetében, a nemzet és egész Európa „erkölcsi betegsége”. A szocialisták és a kommunisták, egymáshoz képest némi hangsúlyeltolódással, a fasizmusban alapvetően a polgárságnak a proletariátus forradalmi követeléseire és mozgalmaira adott válaszát látták, egy kifejezetten proletárellenes diktatúrát.

Az enciklopédiához terjedelmes függelék, tulajdonképpen adattár kapcsolódik, amely egy részletes kronológiából és számtalan táblázatból áll. Ez utóbbiak 1861-től kezdődően tartalmazzák az uralkodók, a köztársasági elnökök, a szenátusi és képviselőházi elnökök, a miniszterelnökök, az alkotmánybíróság elnökei, a jegybank kormányzói, a pápák és az olasz Nobel-díjasok nevét, a hozzájuk tartozó dátumokkal együtt. Megtaláljuk az összes választás és népszavazás részletes eredményét, továbbá a népszámlálási adatokat. Végezetül statisztikai táblázatok sorakoznak egymás után a népesség, az egészségügy, az oktatás, a gazdasági élet, a közlekedés és a kultúra területéről.

Dizionario storico dell'Italia unita (Az egységes Itália történelmi szótára). A cura di Bruno Bongiovanni e Nicola Tranfaglia. Editori Laterza, Roma–Bari, 1996. 1031 o.

*Pete László*

---

<a href="#">Honlap</a>	<a href="#">Tartalomjegyzék 2001/2.</a>
------------------------	---